

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Mogyoródi Emese

A Szókratész-per

Jelen tananyag a Szegedi
Tudományegyetemen készült az Európai
Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

A SZÓKRATÉSZ-PER

Dr. habil. Mogyoródi Emese

10. Téma

A per szociálpszichológiai háttere

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

10. TÉMA: A PER SZOCIÁLPSZICHOLOGIAI HÁTTERE *Mogyoródi Emese*

3. Lecke

Az előítéletek szerepe

15 – 20 PERC

Arisztophanész portréja és az előítéletek

Milyen szerepe lehetett **Arisztophanész** komikus ábrázolásának Szókratész elítélésében? A kérdés azért fontos, mert a platóni Szókratész valamiképp összeköti azt ezzel az ábrázolással, és ha különbséget kell tennünk Szókratész **bepertésének** **motivációi** és **elítélésének okai között**, akkor az utóbbi magyarázata érdekében ennek a portrénak a szerepét érdemes tisztáznunk.

Mint fent rámutattunk, Szókratész világosan összefüggésbe hozza a korábbi vádakat az arisztophanészi portréval:

„Mert számtalan az én vádlóm, és már régóta, sok-sok éve vádaskodnak nálatok teljességgel igaztalanul ellenem. Tőlük jobban tartok, mint Anütozékától, noha ezek is elég félelmetesek. Csakhogy amazok még félelmetesebbek, férfiak, akik legtöbbeteket gyermekkorotoktól fogva magukhoz vettek, és éppoly kevésbé igaz vádaskodásokkal folyamatosan ellenemre gyözködtek, hogy — úgymond — van valami Szókratész nevű, »bölcs férfiú«, égi jelenségek kémlelője, minden föld alatti titok felkutatója, a gyengébb érv erősebbé tévője. Ők azok, athéni férfiak, akik ilyen hírt kezdtek terjeszteni rólam mindenütt, ők az én félelmetes vádlóim: hallgatóik ugyanis azt gondolják, hogy akik ilyesmit kutatnak, azok nem tisztelik az isteneket sem”
(*Szókratész védőbeszéde* 18b-c).

Azonban észre kell venni, hogy Plátón (illetve az általa, a *Védőbeszéd*ben megjelenített Szókratész) **nem Arisztophanészt okolja az előítéletek elterjedéséért.**

Szókratész ugyanis azt állítja, hogy a korábbi vádaskodók **névtelenek**:

„Azután sokan is vannak ezek a vádlók, no meg régóta is vádaskodnak, ráadásul egy olyan életkorban beszéltek a lelketekre, amikor a leghiszékenyebb az ember (hiszen kisgyermek vagy néhányan talán ifjoncok voltatok), teljesen a hátam mögött vádaskodva, úgyhogy nem is védhettem meg magam. De a legelképezetőbb az, hogy **még csak a nevük sem tudható vagy mondható meg** — hacsak persze nem vígjátékíró épp az illető. **Akik azonban rosszindulatú rágalmaikkal meggyőztek benneteket** illetve azok, akik meggyőzetvén azután másokat próbáltak győzködni: **ezek mind teljességgel megközelíthetetlenek**. Mert közülük senkit nem lehet ide, a törvényszék elé idézni, sem pedig megcáfolni, **hanem mintha csak árnyékokkal hadakozna, úgy kénytelen az ember ellenük védekezni, és úgy kell őket megcáfolnia, hogy senki nem válaszol**. Ti is fogadjátok hát el, hogy amint mondtam, kétfélék a vádlóim: mások, akik most bevádoltak és mások az említett régebbiek, és lássátok be, először ez utóbbiak ellen kell védekeznem. Hiszen ti is előbb hallottátok a régebbiek vádaskodásait, ráadásul jóval többször is, mint a mostaniakét” (*Szókratész védőbeszéde* 18c-e).

Arra is utal, hogy ezek a korábbi rágalmazók éveken át terjesztették róla a vádaskodásokat, mégpedig a háta mögött, úgy, hogy se most, se régebben nem tudott ellenük védekezni. Az világos, hogy a rágalmak keletkezése valamikor az arisztophanészi komédia bemutatása körülre datálható, azonban **elterjedésüknek kellett valami további okának lennie**. Valószínűtlen ugyanis, hogy egy komikus portrét széles körben olyan komolyan vegyenek, hogy anélkül, hogy bármit is tudnának a kifigurázott személyről, egy életre meghatározza rá vonatkozó véleményeiket.

Az is **valószínűtlen**, hogy az arisztophanészi portré önmagában olyan mértékben befolyásolta volna az athéniak Szókratészlátó alkotott képét, hogy **még mintegy huszonöt év távlatából se tudták kiverni a fejükből**. De ha mégsem tudták volna, Szókratész elegendő bizonyítékot hoz fel védekezése során arra, hogy ez a portré teljességgel hamis:

- soha **nem foglalkozott komolyan természetfilozófiával**, nem is ért ilyesmihez – erre tanúkat is idéz (19c-d);

- világossá teszi, hogy **alaptalan olyasféle természetfilozófusokkal összefüggésbe hozni, mint Anaxagorasz** („aki a Napot kőnek mondja, a Holdat meg földnek”) (26d-e);
- **nem vállalkozik az emberek nevelésére**, pláne **nem fogad el ilyesmiért pénzt**, nem is ért az effélékhez (ellentétben a szofistákkal) (19d-e, 20d-e, 33a-b).

Az esküdtbíráknak tökéletesen süketnek kellett volna lenniük, hogy Szókratész minden ellenkező bizonyítéka ellenére oly mértékben ragaszkodjanak egy róla nyújtott, **egyszer előadott**, nyilvánvalóan **groteszk portréhoz**, hogy ettől befolyásolva elítéljék. *A felhőkben* ábrázolt „Szókratész” csak egy, az átlagpolgár homályos fogalmainak megfelelő **tipikus „entellektüel-féle”**, aki részben haszontalan szörszálhasogatással tölti idejét, részben olyan retorikai technikákat tanít, amelyeket bárki, bármilyen erkölcstelen célra felhasználhat.

A platóni szöveg figyelmesebb olvasata azonban világossá teszi, hogy nem a groteszk portré komolyan vételéről van szó. **Arisztophanész portréja csupán megvilágítja, hogy egyesek miként és miért is keltették Szókratész rossz hírét**. Ennek magyarázata ugyanis hírhedt „vizsgálódásaiban” keresendő:

„Ezen felül a hozzám önként csatlakozó ifjak — tehát akiknek a legtöbb ráérő idejük van, vagyis a leggazdagabbak fiai — nagy örömmel hallgatják, amint az embereket vizsgálom, s maguk is sokszor utánozni kezdenek, és megpróbálnak másokat megvizsgálni. No, és gondolom, találnak is nagy bőségben olyanokat, akik azt hiszik, tudnak valamit, miközben alig valamit vagy semmit sem tudnak. **Mármost, akiket megvizsgálunk, ahelyett hogy saját magukra lennének dühösek, rám haragszanak meg, és elterjesztik, hogy létezik egy bizonyos Szókratész, aki a legelvetemültebb gazember, és megrontja az ifjúságot.** Ha pedig valaki megkérdi tőlük, mivel is rontja meg s vajon miféle tanítással, akkor nem tudják, mit feleljenek, mert fogalmuk sincs. **De persze, hogy a többiek észre ne vegyék zavarukat, ama jól ismert, minden filozófussal szemben könnyen bevethető szölamokat fűjják, hogy égi jelenségeket és föld alatti dolgokat kutat, nem tiszteli az isteneket, és a gyengébb érvet erősebbé teszi.** Mert az igazat, gondolom, nem szívesen vallanák be, hogy tudniillik nyilvánvalóan csupán megjártsszák, hogy tudnak valamit, de nem tudnak semmit. És persze — gondolom én — amilyen becsvágyóak és nagyhangúak ezek, meg aztán sokan is vannak, és amilyen kitartó erőszakossággal duruzsolják vad rágalmaikat oly régóta a fületekbe, sikerült is telebeszélniük a fejeteket. **Ezekre támaszkodva lépett fel ellenem Melétosz is, Anütosz is, Lükón is:** Melétosz a költők miatt gyűlöl, Anütosz a kézművesek miatt, Lükón a szónokok miatt. Így hát — amint az elején is mondtam —, csodálkoznék, ha ilyen rövid idő alatt sikerülne eloszlatnom magam felől a rágalmat, amikor ilyen mély gyökeret vert bennetek (*Szókratész védőbeszéde* 23c-24a).

A rágalmazóknak csupán **kapóra jöttek** az olyasféle, „minden filozófussal szemben könnyen bevethető szólások”, hogy „égi jelenségeket és föld alatti dolgokat kutat, nem tiszteli az isteneket, és a gyengébb érvet erősebbé teszi”. Melétosz és Anütosz pedig csupán **támaszkodtak arra**, hogy a polgárok között efféle előítéletek élnek Szókratészszel szemben is (tehát, hogy ettől befolyásolva valószínűleg majd elítélik őt). Az előítéletek széles körű, évek alatt lezajló **elterjedése** először is annak köszönhető, hogy a Szókratész körül gyülekező ifjak **utánozták Szókratész vizsgálódási módszerét (az elenkhoszt)**, azt, amit ő maga alkalmazott először a magukat „bölcseknek” állítókon, hogy kiderítse a delphoi jóslat valódi értelmét. A szókratészi elenkhtikus módszer arra szolgál, hogy **tesztelje valakinek a tudását**: valóban tudja-e, amiről azt állítja, hogy tudja, vagy sem. **A fiatalok** nyilván nagy örömmel vetették bele magukat az efféle vizsgálódásokba, **élvezhették a „tekintélyrombolást”**, no meg a maguk látszólagos fölényét a beszélgetőpartnerekkel szemben (vö. 33b-c). Szókratész számára persze nem a tekintélyrombolás volt a cél, hanem a beszélgetőpartner rádöbbenése arra, hogy amit tudni vélt, valójában nem is tudja olyan bizonyosan.

Lásd: 4.
Téma, 2.
Lecke

„Számomra azonban, mondom, ezt a foglalatosságot az isten rendelte, jóslatokkal, álmokkal és mindenféle módon, ahogyan csak isteni végzés embernek valaha is, bármiféle tevékenységet kiszabott” (33c).

Ez azonban a megvizsgáltak számára lényegtelen különbségtétel: csak azt látják, hogy **a fiatalok** olyasmivel szórakoznak, és **járatják vele le őket nyilvánosan**, amit Szókratésztől szedtek fel – **Szókratész megrontotta őket!** De hogy pontosan mivel is rontotta meg őket – azon felül, hogy sokak számára kiderült, saját, állítólagos tudásuk és tekintélyük gyenge lábakon áll – azt nem tudják. Úgyhogy ha valaki ezt firtatja, **ahelyett, hogy beismernék, hogy ezt sem tudják, elterelik magukról a figyelmet, és Szókratészt okolják az egész helyzetért**. Épp úgy tesznek, mint Sztrepziadész *A felhőkben*: ahelyett, hogy a saját felelősségét vizsgálná fia elzülléséért és azért, hogy épp ő volt az, aki olyasmit tanított neki, ami erkölcstelen célokra is felhasználható, Szókratészre keni a saját kudarcát.

Ez a frusztráció okozta **kivetítés (projekció)** jellegzetes pszichológiai esete, amikor valaki egy, az énképét fenyegető, szorongást okozó helyzetet úgy hárít el magától, hogy valaki mást okol érte. Így az énnak nem kell szembesülnie saját hibájával, de

ennek az az ára, hogy eltorzítja a valóságot, ez esetben a másik személy valódi jellemét vagy kilétét.

Platón világossá teszi, hogy a Szókratésszel szembeni előítéletek széles körű elterjedéséért a végső elemzésben nem Arisztophanész komédiája, nem is a fiatalok tehetőek felelőssé, hanem azok a magukat „bölcseknek” tartó, „névtelen” athéniak, akiket a fiatalok az ő módszerével megvizsgáltak. Ezek többsége persze nyilván nem az átlagpolgárok sorából került ki, hanem azok közül, akiket hagyományosan „bölcseknek” tekintett a görögség: az államférfiak, költők, jósök, szónokok sorából. Hiszen ők lehettek azok, akik számára a legtöbb forgott kockán (ti. társadalmi rangjuk vagy tekintélyük), ha nyilvánosan lejáratódtak. Ez magyarázza, hogy olyan „erőszakosan” és kitartóan „duruzsolták” rágalmaikat az athéni nép fülébe (23e), csak hogy ne őket magukat vádolják tudatlanságukért, hanem Szókratészt „az ifjak megrontásáért”.

Akár ott voltak a megvizsgáltak között, akár nem, Anütosznak, az államférfinak és mesterembernek, Melétosznak, a költőnek és Lükónnak, a szónoknak ugyanúgy volt félnivalójuk a szókratészi „vizsgálódások” tömeges elterjedése miatt, mint a fiatalok által megvizsgált „névteleneknek”. De Szókratész világossá teszi, hogy a tekintélyrombolásként értelmezett (félreértelmezett) vizsgálódásai iránti ellenszenv vagy ellenállás általánosabb probléma volt Athénban, semmint hogy pere – és esetleges elítélése – egyesek személyes bosszúja következményének volna tekinthető.

Mivel Szókratész számára éppenséggel az elenkhtikus vizsgálódás a filozófia lényege, és ezt tekinti isteni missziójának, az athéniak ellenszenvé az ezen tevékenységgel szembeni ellenállásnak tekinthető (legalábbis azok részéről, akik rágalmakat terjesztenek róla). Platón számára Szókratész a (mintaszerű) filozófus volt, úgyhogy Szókratész és Athén konfliktusát a filozófus és a társadalom konfliktusaként mutatja be.

Szókratész elítélésének okait firtató kérdésünk megválaszolásában tehát azt kell megvizsgáljunk, hogy miben is állt pontosan ez a konfliktus, és miként függhet össze a per politikai és vallási aspektusaival.

Ellenőrző kérdések:

1. Hogyan függenek össze Platón *Védőbeszédében* a „korábbi vádak” Arisztophanész Szókratész portréjával?
2. Mi utal a *Védőbeszédben* arra, hogy Szókratész nem Arisztophanészt vádolja a vele szembeni előítéletek elterjedéséért?
3. Mi szól az ellen, hogy az esküdtbírák ítéletét döntően Arisztophanész portréja határozta volna meg?
4. Kik felelősek a Szókratésszel szembeni előítéletek elterjedéséért, és mennyiben?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Mennyiben tekinthető a platóni *Védőbeszéd* a Szókratész és Athén közötti konfliktus ábrázolásának?
2. Mi utal arra, hogy ha Anütosznak és Melétosznak lehetett is személyes konfliktusa Szókratésszel, a platóni *Védőbeszéd* mégsem ennek tulajdonít döntő szerepet Szókratész elítélésében?